

8. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2009/22/ЄС від 23 квітня 2009 р. про заборони, що встановлюються уповноваженими органами з метою припинення порушень у сфері захисту інтересів споживачів. *Official Journal L 110*, 1.5.2009, р. 30–36.

9. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2000/31/ЄС від 08 червня 2000 р. про деякі правові аспекти інформаційних послуг, зокрема, електронної комерції, на внутрішньому ринку. *Official Journal L 178*, 17.7.2000, р. 1–16.

10. Директива Європейського Парламенту та Ради № 2016/2102 від 26 жовтня 2016 р. про доступність веб-сайтів та мобільних додатків органів публічного сектору. *Official Journal L 327*, 2.12.2016 р., с. 1–15.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-271-8-16>

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ В МЕХАНІЗМІ КРИМІНАЛЬНО ПРОТИПРАВНОГО ПОСЯГАННЯ

Вереша Р. В.

*доктор юридичних наук, професор,
завідувач кафедри кримінального та адміністративного права
Академії адвокатури України
м. Київ, Україна*

До детермінантів кримінальної поведінки відносять також і психологічні фактори. Визначення психологічних факторів кримінальної поведінки та їх впливу на формування свідомо-вольового спрямування особистості на вчинення суспільно небезпечних діянь завдяки своїй специфіці тісно пов'язується з дослідженнями у юридичній психології.

Особистість, у цілому, визнається метакатегорією психологічної науки і, зокрема, її окремої галузі – юридичної психології. Зазначається, що в межах встановлення ролі особистих психологічних якостей суб'єкта кримінального правопорушення у кримінальній поведінці особа повинна вивчатися крізь призму трьох основних напрямів: 1) біогенетичного (вирішення проблеми розвитку людини як індивіда, який має певні антропогенетичні властивості: задатки, темперамент, біологічний вік, стать, фізичну конституцію, нейродинамічні властивості тощо); 2) соціогенного (проблеми соціалізації людини, засвоєння та виконання нею різних соціальних ролей, набуття соціальних установок і ціннісних орієнтацій, формування національно-етнічного менталітету); 3) персоногенетичного (проблеми активності свідомості, самосвідомості і творчості особистості, формування людського «Я», боротьби мотивів, виховання індивідуального характеру та здібностей, самореалізації та особистісного вибору, пошуку сенсу життя) [1, с. 55].

Зазначається, що психологічні ознаки серед детермінантів кримінальної поведінки – це одні з найважливіших факторів, що впливають на обрання особою кримінального спрямування своєї поведінки: у певній життєвій ситуації, соціальних умовах, за наявності окремих біологічних особливостей особи саме обрання кримінально протиправного способу задоволення своїх потреб і досягнення певної мети обумовлюються психологічними особливостями суб'єкта кримінального правопорушення. Особистість суб'єкта кримінального правопорушення – це, передусім, сукупність психологічних ознак особи, яка вчинює кримінальне правопорушення. Адже власне через особистість здійснюється взаємодія таких факторів, як «причина – середовище», «ситуація – особистість – діяння». І саме ці психологічні ознаки виявляються у рисах характеру, характеристиках свідомості, вольових якостях, емоційному стані особи на момент вчинення кримінального правопорушення та механізмі кримінальної поведінки. Вважається, що психологічні (у тому числі й моральні) якості особи, яка вчинила кримінальне правопорушення є найбільш глибокою підсистемою особистості, а недоліки психологічних аспектів у межах правового значення виявляються у кримінально протиправній поведінці і ставленні до вчинюваного, до правових цінностей, закону, правозастосування тощо [2, с. 30–32].

Психологічна структура особистості суб'єкта кримінального правопорушення включає такі властивості, як: потребо-мотиваційні (наприклад, потреби, інтереси, стійкі мотиви); ціннісно-нормативні (наприклад, погляди, ціннісні орієнтації, установки, позиції особистості); інтелектуальні, тобто властивості свідомості (наприклад, рівень розумового розвитку, особливості мислення); властивості, які представляють досвід, який має значення при кримінальній поведінці (наприклад, знання, навички, уміння, здібності); вольові якості; емоційні якості; темперамент [3, с. 32]. При цьому потрібно зазначити, що вказані психологічні властивості особистості є характерними і для законслухняної особи. Тому потрібно встановити, які саме властивості визначають особу як суспільно небезпечну.

Хоча, в цілому, визначити певну психологічну властивість, якість, яка без винятків відрізняє осіб, схильних до кримінальної поведінки, від законслухняних людей, практично неможливо. Отже, наголошуємо на тому, що для відповідного розмежування до уваги має братися не одна психологічна властивість, а весь комплекс особистісних психологічних особливостей, які утворюють певну систему. І саме ця система, комплекс психологічних особистісних властивостей, встановлюючи зв'язок з певними соціальними факторами, виступає основним детермінантом кримінальної поведінки. При цьому тип особистості, який виявляє схильність до кримінальної поведінки, характеризується такими психологічними властивостями: негативне ставлення до основних соціальних норм; поглиблене негативне уявлення про соціальні

відносини і цінності; специфічні негативні риси особистого досвіду; підвищена агресивність та збудливість; примітивні потяги і нестриманість у їх задоволенні.

У кримінальній психології до найголовніших психологічних властивостей особистості суб'єкта кримінального правопорушення відносять передусім агресивність, асоціальність, імпульсивність, підвищену чутливість у стосунках з іншими людьми, соціальну уособленість, відчуженість, тривожність. Серед чинників кримінально протиправної поведінки називають і окремі психічні моменти: егоцентризм, завищений рівень потреб і самооцінки, підвищену образливість, емоційну нестабільність, низький рівень розумових процесів. Також виокремлюють високу тривожність, авантюризм, азарт, схильність до невиправданого ризику, невміння адекватно оцінювати небезпеку при досягненні поставленої мети, занижену самооцінку, суттєві протиріччя між уявленням про себе та реальним місцем у соціумі, дратівливість, підвищену ранимість, злопам'ятність, відчуття власної неповноцінності, потребу в самоутвердженні, владарювання. До імпульсивного насильства схильними є суб'єкти, які мають нечіткі й нереалістичні уявлення про міжособистісні стосунки. Інколи зазначається, що суб'єкти кримінального правопорушення відрізняються від законслухняних громадян підвищеною імпульсивністю та агресивністю; вважається, що такі особи не сприймають моральні та інші цінності суспільства, не дотримуються загальних правил.

Є окрема категорія суб'єктів кримінального правопорушення, що не сприймають навколишнє середовище як норму, а тому вони готові захищати власне розуміння того, що навколо відбувається з точки зору особистого комфорту. Психологічне відчуження, відсутність емоційних контактів з іншими людьми – це звичайний психологічно-соціальний стан для цієї категорії осіб. При цьому особистість суб'єкта кримінального правопорушення може мати такі характеристики, як: більш високий рівень імпульсивності, що поєднується у них з високою вразливістю в міжособистісних взаєминах; агресивна активність у поведінці з прагненням підкорити своєму впливу інших та почуття, що компенсують таким особам сором'язливість і підвищену особистісну вразливість; висока тривожність у поєднанні з прагненням домінування, пов'язана з ворожістю до оточуючих; такі особи частіше застосовують насильство в різних конфліктних ситуаціях; погано засвоюють вимоги правових і моральних норм, є більш віддаленими від суспільства та його цінностей і, як наслідок, відчувають складнощі в соціальній адаптації [4, с. 570].

Саме у той момент, коли подібні комплекси психологічних властивостей особи вступають у взаємодію з певною ситуацією, вони сприяють вибору особою саме кримінально протиправного способу досягнення мети. Причому такі властивості можуть викликати порушення сприйняття людиною ситуації, що склалась, у поєднанні з потребами та мотивацією. Порушення сприйняття може призвести

до появи ілюзій, тобто стану помилкового сприйняття реальних об'єктів. Найчастіше зустрічаються афективні ілюзії, прояв яких може спостерігатися навіть у психічно здорових людей у стані, наприклад, страху. Вплив на сприйняття також має попередній особистий досвід людини, що виявляється в тому, що одну і ту саму інформацію різні люди сприймають по-різному, залежно від власних навичок, умінь, інтересів. Цей ефект у психології має назву «апперцепція».

Таким чином, кримінально деформовані психологічні (у тому числі й моральні) якості особистості формують потреби, інтереси і мотивацію, яка і породжує кримінальну поведінку, тобто є її детермінантом. Однак людина з високим рівнем моральності, культури та інтелекту, корисними звичками та правильним способом життя, без будь-яких психічних вад та розладів також може бути суб'єктом кримінального правопорушення. Цьому можуть сприяти, наприклад, збіг негативних обставин, тяжка ситуація у житті або неправомірні поведінка інших осіб, зокрема потерпілого.

Саме тому ми вважаємо, що особистість суб'єкта кримінального правопорушення є сукупністю специфічних соціальних ознак, що ґрунтується на визначенні психологічних особистісних рис та їх походження, впливі на кримінально-правову характеристику та детерміністичній залежності від факту вчинення кримінального правопорушення. При цьому особливість специфічних психологічних ознак особистості суб'єкта кримінального правопорушення полягає здебільшого в тому, що вони: формуються у процесі неблагополучного соціального розвитку особистості; вирізняються своєю суспільною неприйнятністю та суспільною небезпечністю; обумовлюють криміногенну мотивацію та кримінальну активність особи; безпосередньо призводять до вчинення кримінального правопорушення.

Література:

1. Медведєв В. С., Левенець О. А. Особистість як категорія юридичної психології. *Юридична психологія*. 2015. № 2. С. 53–63.
2. Михайлов В. Суб'єктивна сторона зараження вірусом імунодефіциту людини чи іншої невиліковної інфекційної хвороби (ст. 130 КК України). *Вісник Академії правових наук України*. 2010. № 2(61). С. 217–225.
3. Алексєєва Т. В. Методологічні підходи до визначення поняття «особистість злочинця» як ключового у кримінальній психології. *Проблеми сучасної психології*: зб. наук. праць Кам'янець-Подільського нац. ун-ту ім. І. Огієнка, Ін-ту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К.-Подільський : Аксіома, 2010. Вип. 8. С. 29–38.
4. Закалюк А. П. Курс сучасної української кримінології: теорія і практика: у 3 кн. Київ : Ін Юре, 2007. Кн. 2: Кримінологічна характеристика та запобігання вчиненню окремих видів злочинів. 712 с.